

Душан МАРТИНОВИЋ*

ПАВЕЛ АПОЛОНОВИЧ РОВИНСКИ О АЛБАНИЈИ

П. А. Ровински (1831, Саратов – 1916, Петроград), познати руски научник (географ, етнограф, историчар, славист) и публицист, познат је код нас првенствено по научним истраживањима Црне Горе којој је посветио безмало 27 најбољих стваралачких година. Није заборављено ни оно што је писао о Србији, Босни и Херцеговини, иако је то мање познато. Али је готово непознато да је писао о Албанији, додуше, неупоредиво мање. Стога ћемо у овом чланку скренути пажњу научне јавности и на то питање.

Ровински је о Албанији, колико знамо, писао у три наврата. Први пут у *Пејроградским вједомостима* чији је текст преведен интегрално на наш језик и објелодањен у црногорском полуслужбеном листу *Глас Црногорца* 1899. године као подлистак, у пет наставака, што ће рећи други пут, а трећи пут у руском часопису *Извѣстїя Министѣрства иностранных дел* (Санкт-Петербургъ, 1912, No 6, стр. 147-176). Пошто о овом питању у нашој науци није говорено, ми ћемо овом приликом фокусирати пажњу на њега. У ствари, Ровински у петроградским и цетињским новинама подробно говори на тему *Арбанаси и улоја им у историји и савременом живоју балканском*,¹ док у поменутом руском часопису *Извѣстїя*, године 1912, узима за предмет својих истраживања *Албанију и албански њокреј*.²

* Др Душан Мартиновић, ванредни члан ЦАНУ

¹ [П. А. Ровински]: *Арбанаси и улоја им у историји и савременом живоју балканском*. – Глас Црногорца, Цетиње, XXVIII/1899, бр. 17, 24. IV, стр.[2-3]; бр. 18, I. V, стр [2]; бр. 20, 15. V, стр.[2]; бр. 21, 22. V, стр.[3]; бр. 49, 27. XI, стр.[2-3]; бр. 50, 4. XII, стр.[2-3]. Потпис: Р-ц.

² П. А. Ровинский: *Албанцы и албанское движение*. – Известия Министерства иностранных дел, Санкт-Петербургъ, 1912, No 6, стр. 148-176.

У првој расправи о улози Албанаца у повјесници и савременом балканском животу, концем 19. стољећа, каже да се опажа и у Албанији покрет за ослобођење од турског јарма. Истиче да су Албанци аријевског поријекла и да су се доселили на Балканско полуострво прије осталих европских народа, што значи да су аутохтони народ. Грци су их називали Илирима. На истоку од њих били су Трачани. И једни и дуги су били на ниском културном нивоу, живећи номадским животом. За вријеме велике сеобе народа, преко Балкана пролазили су разни народи, што су љетописци забиљежили, а једино о Албанцима нема ни помена, „као да их није ни било” – констатује Ровински. И додаје да је, међутим, изненада „на тамном историјском хоризонту арбанашког народа засјао метеор обративши на њ пажњу цијелог свијета”. Био је то Ђорђе Кастриот, кога су Турци назвали Скендербег, што значи бег Александар – име познатог војсковође Александра Македонског. О животу овог албанског хероја писао је католички свештеник Марин Барлеције Скадранин. Животопис Скендербегов је изашао у Стразбургу 1537. године и био преведен готово на све европске језике. Албанија се у 15. вијеку налазила под турском влашћу. Владалац Кроје, главног града Епира, био је Јован Кастриот, који је постао турски поданик и који је у залог вјерности морао послати Турцима у Једрене сва три своја сина, међу којима је био и Ђорђе. Тамо су се они и потурчили. Послије смрти Јована Кастриота, 1432. године, Турци су својим казним експедицијама заузели Кроју, а ишли су и на Скадар и Подгорицу да покоре Зету на чијем челу је био Стефан (Стефаница) Црнојевић.

Скендербег је задобио наклоност султанову, показујући му оданост. Истакао се у многим ратовима „чинећи чуда од јунаштва”. Као вјешт војсковођа, након што је Сибињанин Јанко алијас Јован Хуњади 1443. године разбио турску војску у Бугарској, Скендербег је искористио прилику да, како каже П. А. Ровински, лукавошћу из турских руку отргне Кроју, коју је потом бранио 24 године, све до своје смрти. Умро је у Љешу 1467. године од епидемије маларије. Турцима је пошло за руком да поврате Кроју, 14 година послије пада Цариграда.

Скендербегов син Јован организовао је миграцију Албанаца у Јужну Италију. Албански мигранти су се населили у провинцију Аbruци и тамо формирали колонију која је до краја 19. вијека нарастала, по казивању Ровинског, на око 100.000 душа. Скендербег је био изузетно популаран и код домицилних и код Турака, што је прела-

зило у фанатизам. (Турци су му извадили земне остатке из гроба „и дијелили његове кости између себе као амајлије“.) Приповиједање Барлеџија о Скендербегу ушло је у стару српску књижевност, гдје су га називали Црнојевићем. О њему је и Андрија Качић-Миошић саставио животопис на српском језику, дијелом у прози а дијелом у стиховима, у духу српске народне епике. Пјесме о њему пјеване су и уз гусле. Ровински каже да је ту пјесму слушао у Црној Гори, са извјесним модификацијама. Пјесму о Скендербегу су Срби и Црногорци прихватили „као своју сопствену својину“. Енигматично је, међутим, да Албанци немају пјесама о Скендербегу, него, вели Ровински, „пјевају о њему по српској пјесми и у врло скраћеном изводу“. Ту и тамо су увели Скендербега у народна предања. Тако, на примјер, у Кучима: Дрекаловићи сматрају да потичу од Скендербега.

У Турској било ја Албанаца знаменитих паша и врло су познати као добри ратници.

Што се имена тиче, по мишљењу Ровинског, Птоломеј их помиње као *Albani* (*Albanopolisi*), Грци их називају Арванитоси, Срби Арбанаси, а Турци Арнаути. Сами себе најчешће зову Шкипетари или Шиптари (ову ријеч изводе од шкипе – камените горе, гдје, по правилу, живе). Албанци се дијеле по језику на двије велике групаџије: *Геге* (на сјеверу Албаније) и *Тоске*, на југу. По вјерској припадности су хришћани (православци и католици) и муслимани. Тоске су православци, а Геге католици. Геге имају ношњу сличну Србима, а Тоске Грцима. Између њих разлика у језику је више дијалекатска. Албански језик има много позајмица из других језика. (Ровински наводи поједине лексеме.) Тјелесни тип Албанаца је веома лијеп: најчешће су крупног стаса, лаких покрета. Ровински каже да се у умном погледу одликују „живошћу и осјетљивошћу, али не дубином; а правац мисли практичан; веома су понешени за новцем... Они су изврсни трговци... умију водити велику трговину на широком основу. У живљењу су умјерени, али не тврдице: напротив, веома су гостопримни, а каткад и штедри; веселе нарави; јако им је мила музика и пјевање... Нијесу лишени политичког смисла и грађанске способности, али је та страна у њих убијена турским режимом; и зато су познати као дивљаци, разбојници... Стојећи вазда оружани, усљед необезбјеђења, постали су сурови и грозни, особито горштакча племена... Племена броје од 400 до 20.000 душа. Племена се дијеле на фисове, а ови на породице“. На челу племена је војвода, а на челу фиса барјактар. Ето, то би биле главне карактеро-

лошке особине Албанаца према П. А. Ровинском, с тим што он истиче да их рат сједињава против општег непријатеља, али они ратују и међусобно „као најгрђи непријатељи” – тврди Павел Аполонович. Руски писац затим интерпретира суштину бесе, то јест ригечи или вјере код Албанаца. Износи, затим, број становника по појединим вилајетима, градовима, окрузима!

Ровински посебно указује на метанастазичка кретања – велику сеобу Срба са косовско-метохијске области под патријарсима Арсенијем III Чарнојевићем и Арсенијем III Јовановићем преко Саве и Дунава. Албански горштаци су искористили миграторна српска кретања и запосјели њихове дотадашње плодне равничарске области. На једном мјесту констатује Ровински далековидо и сљедеће:

„По најновијим вијестима из Косовској вилајети, тамо се развија ипакво истребљење Срба, да, ако се положи брзо измијени – што су сви изледи – и ирије десет година тамо неће бити ни једнога Србина”.

Тако је, дакле, познати руски научник још крајем 19. вијека видовито писао о будућности Срба у Косовском вилајету, оно што се данас све већма обестињује и долази до изражаја.

П. А. Ровински у даљој анализи питања односа Албанаца и Црногораца послје Берлинског конгреса (1878) подсјећа на њихово погоршање. Наводи да је „берлински трактат Црној Гори дао Плавско-гусињски округ тако да је граница имала проћи по хрбату Проклетија, с којих би Црна Гора доминирала над свијем арбанашкијем племенима на сјеверу Скадра, и јако се приближила Призрену, Пећи, Ђаковици и Дечанима. На конгресу су западни дипломати надозрели важност те границе; а послје, оцјенивши јој значај, и не видећи другог исхода, да не долазе у сукоб са рјешењем конгреса, одлучише да узбуне Арбанасе против тога. С том намјером се и покренула мисао о арбанашком народном јединству. На Црну Гору се упирао прстом као на највећег и најопаснијег непријатеља Арбанашког народа; а свакога Србина стадоше сматрати црногорског приврженика и агента.”

С намјером да се та идеја пропагира, створена је „Арбанашка лига” у којој су се „имали слити сви Арбанаси, без разлике вјере”; на челу јој је био скадарски валија Хусеин-паша, а ревносни помоћник му је био аустријски конзул у Скадру. Ровински сматра да је тај аустријски конзул у ствари био иницијатор стварања те лиге. Он је био и подстрекач Албанаца да не допусте Црној Гори да заузме Ул-

цињски округ који јој је био намијењен као компензација за Плав и Гусиње. Стога је и била учињена она европска поморска демонстрација против Аустрије у Боки Которској и тада је Аустрија убједила Турску да се мора покорити рјешењу европског ареопага.

„Арбанашка лига” је послје три-четири године неславно окончала своје кратко трајање. Улцињ је предат Црној Гори и Улцињани су постали њени мирни суграђани, не слушајући подстицања чланова Лиге. Лигу је посве уништио Дервиш-паша, који је замијенио Хусеин-пашу. Лига је пропала тако брзо као што је и никла, немајући под собом основа и никаквог *raison d’etre* – закључује Ровински. „Арбанашка лига” није потекла из народа, него је „била туђе дјело” и радила је за туђ интерес и стога је морала нестати.

У завршним разматрањима ове расправе аутор потенцира велики утицај европских сила (Аустрије, Француске, Италије, Енглеске, Њемачке, Русије) на свеколики албански амбијент и говори о Скадру као културно-просвјетном средишту албанског народа и истиче да „импулс сваком покрету даје Скадар” будући да представља „богати пазар који се налази на средини препродне равнице, а у исто доба окружавају га планинске области, гдје цвјета сточарство увелико и врло је близу мора; друго, што је у његовом окужењу усредоточено све арбанашко католичко становништво и сва католичка јерархија, која, уживајући велики уплив на своју паству, јесте главна чињеница у свијем покретима”. Тако је Ровински исправно гледао на геополитички и геостратешки положај града Скадра.

Овим круцијалним питањима П. А. Ровински се враћа још једаред у студији „Албанци и албанское движение”, писаној петнаестак година доцније; она, дакако, има доста сличности, па, разумљиво и понављања са преведеном расправом истог аутора у *Гласу Црнојорца*.

Разумије се, ми ћемо избјећи понављања – нећемо се задржавати на већ реченом из претходне расправе.

У уводним разматрањима руски научник износи неке занимљиве опсервације из повјеснице албанског народа до дефинитивног покорављања Османлија ових крајева у 15. вијеку. Каже да се Арнаути, или како они сами себе називају шкипетари (Shiptar), код римских писаца среташу под појмом Албанија, тракијског су поријекла и аутохтони житељи Балканског полуострва. Но, у његовој историји нијесу никада играли озбиљнију политичку улогу – констатује Павел Аполонович.

По мишљењу руског научника, у 18. вијеку ми овдје налазимо принчеве Анжујског дома, који су тада владали Јужном Италијом, мада у Албанији нијесу конституисали никакву државотворност. Послије њих, формира се овдје неколико књажевстава, и крајем 14. вијека у Епиру се образује држава с центром у Кроји под династијом Кастриота. На почетку 15. в. јављају се Турци, узимају албанског господара Јована Кастриота за свог поданика, а његове синове исламизирају. Георгије (Ђорђе) је био узет на султановом двору, гдје је стицао васпитање и образовање заједно с дјецом познатих и привилегованих Турака. Својим необичним способностима стекао је симпатије турске владајуће олигархије, постао љубимац султанов, који му је дао име Скендербега, под којим су Турци подразумевали име Александра Македонског.

Кад је ступио на службену позорницу, Скендербег је стекао пуно повјерење султаново, који му је давао такве задатке који други нијесу могли да реализују и он их је завршавао с блиставим успјехом и тако стицао славу. Међутим, у души је Скендербег остао хришћанин, размишљајући вазда о ослобођењу своје отаџбине од турског ига.

Тада још увијек Турци нијесу били заузели Константинопољ (Цариград). Тесалија је, држећи се Скендербега, отказивала послушност Турцима. Скендербег је упућен у Епир, у циљу да буде база за борбу против Грка. Но, умјесто тога он је у својству турског војног функционера лако заузео Кроју из које је прогнао турски гарнизон, ступивши у отворену борбу са султаном. Тај је рат трајао 24 године и окончан је смрћу Скендербеговом (1467).

Ровински са наклоношћу пише о Скендебегу, истиче његову физичку љепоту и необичну храброст. Каже да је био феноменална историјска личност, да је био православац; напомене говори о његовим крвним везама са балканским Словенима. Његова мајка Војисава била је бугарска књегиња; био је ожењен Српкињом Даницом, кћерком војводе Голема, а сестра му Мара удала се за Стефана Црнојевића. Његове сестре имале су српска имена. Скендербег је кореспонденцију водио на српском језику и ћирилицом.

У носећем поглављу (II) П. А. Ровински фокусира своју пажњу на Албанце-католике и мухамеданце (муслимане) и на њихов међусобни однос, на њихово зближавање с Турцима и њихове заједничке интересе. Албанци су били оруђе у рукама турске власти, која их је користила за борбу против Црногораца. Турци су им дали пуну слободу. Постојала је пуна солидарност између Турака и Албанаца.

Кроз неколико сегмената Ровински је дао цјеловиту слику Албаније под турском влашћу. Извршио је периодизацију: први период до половине 19. вијека, када Турци покоривши читаво Балканско полуострво, осим Далмације, Боке и Црне Горе, не допуштајући мијешање других држава и други период, када она у савезу с Француском, Енглеском и Италијом учествује у рату против Русије.

Ровински наглашава да Турци нијесу знали ни колонизовати нове крајеве, нити извршити њихову асимилацију. Они су били више заинтересовани да узимају порез, понекад толико мали харач као знак покорности султану; заузимају искључиво градове гдје концентришу своју администрацију и претварају градове у тврђаве у којима постављају војску. Из градова су управљали читавом земљом, не мијешајући се у унутрашњи живот народа, али муслиманска вјера постаје владајућа и муслимани користе преимућства која им та конфесија пружа пред хришћанима, а међу најважнијима је било право на земљу.

На плодне земље које су напустили Срби спуштали су се са планина Албанци и да би добили права на ту земљу прешли су у ислам. Зато сада постоје муслимани Албанци већином међу племенима који су запосјели плодне равнице, као *кастирајши*, *койлику*, *риоли*, *мајши* и др. Албанци који су остали у планинским областима као *малисори* и *миридијши* су хришћани.³

Јачање католицизма поспјешивала је Венецијанска република.

Црногорска племена Бјелопавлићи, Кучи и Васојевићи воде поријекло из околине Пећи и Призрена, док они што су тамо остали су сада албанска племена: Крастеничи, Берише, Гаши и они признају сродство са поменутиим црногорским племенима. Ровински даље наводи Мркојевиће у околини Бара који су примили ислам, а некада су били православци; за Бушатлије недалеко од Скадра каже да су поријеклом од Мрњавчевића, којима народно предање приписује изградњу Скадра.⁴

П. А. Ровински даље говори о националном и политичком индиферентизму Албанаца, о лаком покоравану Турцима, који су им дали пуну слободу и који су им служили као оруђе против Црногораца; износи да је између Турака и Албанаца постојала пуна солидарност, са изузетком *клименаша* који су живјели у горњем току

³ *Истџо*, стр. 151.

⁴ *Истџо*, стр. 152-153.

ријеке Цијевне, и који су донедавно сасвим солидно говорили српски језик, иако не воде поријекло од Срба.

О непријатељствима између Албанаца и Црногораца наводи карактеристичан примјер борбе за вријеме Махмут-паше Бушатлије и његову погибију на Крусима 1785. године.

У даљој анализи своје студије Ровински расправља о руско-турском рату, о Кримском рату, о Париском трактату и његовим одлукама значајним за Турску, о конституисању конзулата и дјелатности конзула, о црквеној католичкој организацији у Албанији, о православцима и Црногорцима у Скадру, о подизању сакралних објеката и разних институција, о француском конзулу у Скадру као противнику Русије, о француским, аустријским и италијанским претензијама на Албанију, о албанском слугеранству Турцима, о карактеристици насеља, о погледима Запада и турског режима на ова питања. Посебну пажњу обраћа на Скадар и његов васколики развој: на дипломатску функцију, на етничку структуру становништва, на трговину европских држава са Скадром.

И, напосљетку, у завршном дијелу своје студије П. А. Ровински пише о Албанцима у вријеме црногорских ослободилачких ратова 1876-1878. године и њиховом односу према Црногорцима. Коментарише промјене послје Берлинског конгреса (1878). Највише се задржава на Плаву и Гусињу и њиховим међународним компликацијама; на немирима Албанаца; примирјем између Албанаца и Црногораца (1892), припремањем Албанаца да нападну Улцињ, њиховом наоружању. Нијесу Албанци учествовали у тзв. Вељем рату (1876/1878) јер их се он није ни тицао; они су били заинтересовани за Улцињ у којем је било доста албанских мухамеданаца и који је уступљен Црној Гори тек 1890. године захваљујући интервенцији Гледстоновој који је Аустрији и Турцима запријетио општеевропском поморском војном демонстрацијом у Боки Которској.

С времена на вријеме између Албанаца и Црногораца било је доста антагонизама, па и окршаја и међусобних обрачуна. Ровински наводи да је у вријеме рамазана, када су муслимани посебно раздражени гинуло и по тридесетак људи, и између њих самих. У периоду од 1882. до 1892. године убијено је 100 Албанаца и 84 Црногорца и на десетине рањено, с једне и друге стране. Стога је године 1892. између зараћених страна закључен мир (умир).

Књаз Никола је знао с Албанцима да лијепо поступа, често да им и ласка. За вријеме појединих свечаности на Цетињском двору

(кршћења, свадби и сл.) долазиле су депутације по 20 и више људи на Цетиње, гдје су бивали свесрдно дочекивани и лијепо угошћени. Књаз Никола им је приређивао пријеме, примао их у аудијенцију, дијелио им дарове, чиновне и др. Били су им доступни црногорски градови за трговину и занатство. Понекад су мирне односе нарушавали једино поједини зулумћарски испади (на примјер, Исо Бољетинац⁵). Ето, то би били главни предмети расправљања и научног информисања руског научника о Албанији.

Душан МАРТИНОВИЧ

П. А. РОВИНСКИЙ О АЛБАНИИ

Резюме

Павел Аполонович Ровинский (1831-1916), русский ученый, известный в нашей историографии как исследователь Черногории, который провел в ней почти 27 своих лучших творческих лет. Кроме того, он писал о Сербии, Боснии и Герцеговине, что известно в научной литературе. Между тем, неизвестно или мало известно, что русский ученый изучал и Абанию.

П. А. Ровинский, изучая этот вопрос, написал в русской и черногорской периодике несколько статей, о чем идет речь в этой статье Мартиновича.

⁵ Бољетинац је у току Првог свјетског рата био конфиниран у Никшићу. Накан капиталације црногорске војске и упада аустроугарских војних трупа на црногорску територију, Бољетинац се избавио интернације. Са својом оружаном пратњом од 10. до 22. јануара 1916. године кретао се по Подгорици. Црногорска полиција је покушала 22. јануара да разоружа двојицу из пратње албанског првака, али су се они успротивили и тако је дошло до обрачуна испред Обласне управе на Мирковом мосту, у којему је погинуо Бољетинац са сином и још са шест пратилаца. Са црногорске стране погинуло је пет-шест лица, међу којима и Перо (Шако) Стевов Мартиновић, школски надзорник, са својим рођаком Марком Филиповим Мартиновићем. Два Мартиновића су одступали са оним дијелом црногорске емиграције која се кретала за Италију. Можда су се двојица Бајица ту случајно затекли и били жртве сукоба. Ми то нијесмо могли разјаснити. (Уп: Др Душан Мартиновић: *Пејтар Мартиновић (1868-1916)*: У: ПОРТРЕТИ II, Цетиње, 1987, стр. 63-68; Историјски институт Црне Горе. Протокол рада црногорске краљевске владе, фасцикула 170, акт број 33; Др Новица Ракочевић: *Црна Гора у Првом свјетском рату 1914-1918*, Цетиње, 1969, стр. 204)

